

УДК 159.942

[https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-8\(42\)-775-790](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-8(42)-775-790)

Колесніченко Ліна Аліківна кандидат психологічних наук, доцент,
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана
<https://orcid.org/000-0003-0196-4744>

Савченко Олена Вячеславівна доктор психологічних наук, професор,
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана
<https://orcid.org/0000-0002-7069-7419>

Береженна Олена Юріївна магістер психології, Київський національний
економічний університет імені Вадима Гетьмана <https://orcid.org/0009-0002-6775-0810>

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОДІАГНОСТИЧНОГО ОБСТЕЖЕННЯ ВІЙСЬКОВИХ У РІЗНИХ ПСИХО-ЕМОЦІЙНИХ СТАНАХ

Анотація. Американська психологічна асоціація (АРА) сформувала рекомендації щодо проведення психологічного вимірювання, які однак не враховують специфіку контингенту, своєрідність психо-емоційних станів, в яких перебувають тривалий час респонденти. Мета дослідження – показати важливість врахування актуальних емоційних переживань та домінуючих психо-емоційних станів при психодіагностичному обстеженні військових, продемонструвати унікальну специфічність когорти військових за психологічними проявами та необхідність врахування цього при плануванні та проведенні заходів з психодіагностики.

У дослідженні на прикладі двох методик («Сприйняття значущості життя» Р. Гібберда та Б. Ванденберга; шкала «Ясність Я-концепції» Дж.Д. Кемпбелла та ін.) показана недоречність використання неадаптованих українською мовою методик, які не пройшли спеціальну перевірку на вибірці військовослужбовців, оскільки специфіка їх діяльності та актуального стану є однією з причин невідповідності отриманих емпіричних структур авторським моделям методик, які розроблялись для широкої аудиторії. Перевірка проводилась на вибірці військових батальйону аеродромно-технічного забезпечення авіаційної бригади ЗСУ (N = 62 особи). Для обробки емпіричних даних були використані процедури експлораторного та конфірматорного факторного аналізів, коефіцієнт альфа Кронбаха, який відображає узгодженості тверджень у межах однієї шкали, однофакторний дисперсійний аналіз One-Way ANOVA за непараметричним критерієм Краскала-Воліса задля визначення впливу віку на результати діагностики.

Отримані результати показали високу специфічність відповідей військових на запитання опитувальників, незалежність результатів психологічного обстеження від віку. Були сформовані певні рекомендації щодо організації заходів психодіагностичного обстеження військових: 1) проведення процедур адаптації методик на українську мову та перевірки їхніх психометричних властивостей на вибірці військових, 2) визначення тестових норм для різних умов (з урахуванням рівня небезпеки та психологічного напруження), 3) необхідність врахування як негативних, так і позитивних психоемоційних станів, домінуючих переживань, 4) доповнення комплексів методик шкалами визначення цінності власного життя та міри зрілої ідентичності та ін.

Ключові слова: психодіагностика, психометрія, адаптація методики, кризові стани, військова служба, цінність життя, ясність Я-концепції.

Kolesnichenko Lina Alikivna Candidate of Science in Psychology, associate professor, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman <https://orcid.org/000-0003-0196-4744>

Savchenko Olena Vyacheslavivna Doctor of Science in Psychology, professor, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman <https://orcid.org/0000-0002-7069-7419>

Berezhenna Olena Yuriivna Master of Psychology Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman <https://orcid.org/0009-0002-6775-0810>

FEATURES OF THE PSYCHODIAGNOSTIC EXAMINATION OF MILITARY PERSONS IN DIFFERENT PSYCHO-EMOTIONAL STATES

Abstract. The American Psychological Association (APA) has formulated recommendations for conducting psychological measurement, which, however, do not take into account the specifics of the contingent, the peculiarity of the psycho-emotional states in which the respondents have been for a long time. The purpose of the study is to show the importance of taking into account current emotional experiences and dominant psycho-emotional states of military personnel, which has an impact on the results of a psychodiagnostic examination, to demonstrate the unique specificity of the military cohort by the expression of psychological properties, phenomena and the need to keep this in mind when planning and conducting psychodiagnostic measures.

In the study, using the example of two methodologies ("Perception of the significance of life" by R. Hibberd and B. Vandenberg; "Clarity of self-concept" scale by J.D. Campbell et al.), the authors demonstrate impropriety of using the methodologies, which have not adapted to the Ukrainian language, which have not

passed a special check on to a sample of military personnel, since the specificity of their activities and current state is one of the reasons for the inconsistency of the obtained empirical structures with the author's models of methodologies, which were developed for a wide audience. The check was carried out on a sample of soldiers of the airfield technical support battalion of the aviation brigade of the Armed Forces of Ukraine (N=62 people). The following procedures were used to process empirical data: exploratory and confirmatory factor analysis, Cronbach's alpha coefficient, which reflects the consistency of statements within one scale, and One-Way ANOVA analysis based on the non-parametric Kruskal-Wallis test, which was used to determine the influence of age on diagnostic results.

The obtained results showed the high specificity of the military's answers to the questions of the questionnaires, the independence of the results of the psychological examination from age. Certain recommendations have been made regarding the organization of psychodiagnostic examination of military personnel: 1) carrying out procedures for adapting methods to the Ukrainian language and checking their psychometric properties on a sample of military personnel, 2) determining test norms for various conditions (keeping in mind the level of danger and psychological stress), 3) taking into account both negative and positive psycho-emotional states and dominant experiences, 4) supplementing the complex of methods with scales for determining the life significance and the measure of mature identity.

Keywords: psychodiagnostics, psychometrics, adaptation of methodology, crisis states, military service, life significance, clarity of self-concept.

Постановка проблеми. Історія психологічної діагностики та вимірювання (psychological assessment) розпочалась давно, ще на початку ХХ століття. Світові війни (Перша та Друга) виявили суттєвий вплив на розвиток психометрики, прискоривши формування напрямку психологічного відбору та адаптації, зокрема до військової служби. У США в 1917 році вперше визнали, що задля відбору новобранців окрім фізичного здоров'я необхідно перевіряти їхній інтелектуальний рівень, відсутність емоційних проблем [1]. Досвід Другої світової війни підтвердив доречність такого відбору, а в післявоєнний період стрімко почався розвиток практики застосування процедур психологічного вимірювання не лише для інтелекту, а й для визначення особистісного профілю, певних аспектів функціонування мозку, продуктивності виконання поставлених задач, особливостей психологічного та соціального функціонування.

Серед багатьох групових тестів, які сьогодні використовуються збройними силами США, найбільш вживаними є «Кваліфікаційний тест для офіцера» («Officer Qualifying Test»), який використовується ВМС США як вступний іспит до школи кандидатів у офіцери, «Кваліфікаційний іспит авіатора» (Airman Qualifying Exam), який надається всім бажаючим вступити

у ВПС США, а також «Батарея тестування професійних здібностей представників Збройних Сил» («The Armed Services Vocational Aptitude Battery (ASVAB)), яка призначається майбутнім новобранцям у всіх підрозділах Збройних Сил США. Останні два тести доступні не лише військовим, але і всім, хто професійно визначається, шукає поради та консультації щодо своєї майбутньої освіти, кар'єри [1, с. 349].

Однак, попри наявність традицій та певних здобутків, попри те, що у практиці психологічного вимірювання визначені певні сетінги, які мають свою специфіку проведення вимірювання (зокрема: освітній, клінічний, консультативний, бізнес, військовий (military), організаційний та ін.), досі відсутні чітко визначені рекомендації щодо організації та проведення обстеження військових, які залучені у активні військові дії, перебувають тривалий час у ситуаціях підвищеного ризику, переживають пролонговану стресову ситуацію.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Найчастіше у специфіці проведення психологічного тестування військових зазначається, що потрібно проводити комплексне обстеження, фіксуючи такі аспекти: 1) здібності, необхідні для виконання обов'язків та оперативних завдань; 2) особистісні риси, бажані для «виконання певної місії»; 3) відсутність психопатологій та дефіцитів у функціонуванні, які б заважали демонструвати «оптимальну продуктивність» [1, с. 565]. Пізніше пропонувалось додати вибіркоче тестування на вживання наркотичних препаратів, яке було введене не в усіх військових установах. Однак, необхідність діагностики актуального стану військового як комплексної реакції на перебування у тривалому кризовому стані досі не розглядається як важливий напрям дослідження військових.

Звернувшись до рекомендацій Американської психологічної асоціації (АРА) щодо проведення психологічного вимірювання, ми знайшли лише загальні вимоги, які не відображають специфіку контингенту, особливості психоемоційних станів, у яких перебувають респонденти [2]. Однак, певні рекомендації є корисними щодо визначення факторів, які потрібно врахувати тим, хто планує проводити заходи психологічної допомоги, професійного відбору та експертної оцінки станів військових, а саме: 1) уникання потенційно негативного впливу на обстежуваних (п. 3); 2) врахування умов проведення обстеження та зовнішніх джерел мінливості результатів (контекстів) (п. 4, 5); 3) використання інструментів, які відповідають цілі обстеження, мають перевірені психометричні характеристики (п. 6); 4) використання різних джерела отримання інформації щодо психологічних властивостей, станів та ін., а не лише засоби, засновані на самооцінюванні (п. 7); 5) усвідомлення природи індивідуальних розбіжностей, які пов'язану з когортними, груповими та персональними відмінностями (п. 11); 6) використання інструментів, які розроблені для конкретної популяції (п. 12).

Мета статті – показати важливість врахування актуальних емоційних переживань та домінуючих психо-емоційних станів при психодіагностичному обстеженні військових, продемонструвати унікальну специфічність когорти військових за психологічними проявами та необхідність врахування цього при плануванні та проведенні заходів з психодіагностики.

Виклад основного матеріалу.

Аналізуючи стан сучасної української практики у галузі психологічної діагностики військовослужбовців, можемо констатувати наявність двох напрямів: 1) орієнтований на відбір осіб, придатних для військової служби [3]; 2) діагностика психічних особливостей військовослужбовців у період ведення бойових дій, військових конфліктів та після них [4], [5]. Особливості психо-емоційного стану військового фіксуються саме в другому з підходів. По-перше, мова йде про психічні стани, які досліджуються на рівні розладів, «наявності психопатологій та дефіцитів у функціонуванні, які б заважали демонструвати «оптимальну продуктивність» [1, с. 595]. По-друге, психологи, які працюють з військовими, орієнтуються на виявлення змінених психічних станів: бойова та оперативна стресова реакція (початковий прояв дезадаптаційних розладів), посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), бойова втома, а також реактивні стани як найважчі форми бойової психіатричної патології.

У сучасних прикладних дослідженнях стресових станів військових, які проводяться в США, домінує модель «безперервного стресу», яка стала основою для доктрин подолання стресу COSC («Combat and operational stress control» / модель «Контроль бойового та операційного стресу») і OSC («Operational stress control» / модель «Контроль операційного стресу»). Відповідно до цієї моделі стресу у стані військового розпізнається широкий спектр стресових реакцій і їх наслідків: адаптивне подолання (зона «готовності»), помірний і оборотний дистрес («зона реакції»), важкий і стійкий дистрес, який спричиняє втрату певних функцій («зона травми/поранення») і психічні розлади, що виникають внаслідок стресу, неможливості подолання стресових травм («зона захворювання/патології») [6].

Отже, можна помітити, що в українських працях увага фокусується лише на кризових, негативних станах, які виникають у людини в процесі зіткнення з ситуацією, у якій небезпека, сила, раптовість, тривалість перевершують адаптивні можливості людини. І як наслідок, можна констатувати порушення в соматичних, фізіологічних, емоційно-мотиваційних та поведінкових проявах (ПТСР, панічний розлад, тривожно-фобічні розлади, афективні розлади). В американських же традиціях важливо фіксувати і стани, що відповідають зонам «готовності» та «реакції», які не несуть загрози ментальному здоров'ю та добробуту військового, але при цьому можуть суттєво впливати на результати психологічної діагностики. Так, наприклад в одному з досліджень було показано, що занадто оптимістична оцінка свого ресурсного стану та тлі психологічного виснаження, пов'язаного з тривалою

стресовою ситуацією (війною в Україні), негативно позначається на частоті застосування копінг-стратегій [7]. І такі речі для військових можуть бути типовими, оскільки традиції військової культури, негласні правила військового співтовариства, можуть підтримувати певні реакції (прояви хоробрості, ризикованості, альтруїстичності тощо), засуджувати протилежні. Існує виражена тенденція до стигматизації психічних захворювань, уникання заходів психологічної допомоги, ресурсів психічного здоров'я та підтримки [8], що може суттєво погіршувати психо-емоційний стан військових.

Підсумовуючи, зазначимо, що фіксація широко спектру психо-емоційних станів військових має стати обов'язковим компонентом будь-якого психодіагностичного обстеження. Актуальні психічні стани – це тло на якому розгортаються всі інші психічні явища, яке впливає на особливості виникнення та перебігу важливих психічних процесів. Так, наприклад, традиційно велика увага приділялась страху та тривозі при визначенні стресостійкості, міри травматизації, особливостей перебігу ПТСР. Дослідження останніх років вказують, що велику роль у виникненні травматичного переживання та ПТСР грають такі емоції, як: сором, смуток, гнів, провина [9], [10], [11]. Цікаво, що глибину травми та важкість ПТСР психологи пов'язують з переживанням сорому [12], [13], [14]. Переживання сорому корелює з негативним усвідомленням себе/інших [15], його ядром є негативна оцінка себе [16]. Сором виступає домінуючим переживанням у осіб, в яких є складності з прийняттям себе та стабільним відчуттям себе, які мають низький рівень психологічного благополуччя, переживають низьку задоволеність власним життям. Можемо припустити, що це переживання пов'язане з відчуттям цінності та значущості власного життя, зі зрілістю ідентичності. У зв'язку з цим можемо рекомендувати доповнювати обстеження військових не лише діагностикою актуальних переживань, а й методиками на вимір значущості власного життя, рівня зрілості ідентичності, самоприйняття (наприклад, діагностувати один з проявів інтегрованості, безперервності, ясності Я-концепції).

В Україні існує практика використання для діагностики військово-службовців звичайних методик, які розроблялись для широкої популяції досліджуваних. Про це свідчить склад збірок рекомендованих методик для застосування у ЗСУ [3], [17], [18], у яких розміщений україномовний інструментарій без вказівок на перевірку психометричних показників, без визначення характеристик вибірки, на якій сформовані тестові норми. Взагалі, відсоток спеціалізованих методик, адаптованих саме під військовослужбовців, є вкрай низький: 22,2% [3], 3,7% [17], 8,9% [18]. Це створює небезпечну ситуацію, підриваючи довіру до професіоналізму психологів, оскільки результати обстеження можуть не відповідати реальній картині, іноді вступати в суперечність з інформацією про особистість, отриману з інших джерел (повідінковими проявами, медичним заключенням, оцінками інших осіб та ін.).

Безумовно, такі порушення положень, зафіксованих у рекомендаціях АРА, знижують довіру до результатів українських досліджень у наших іноземних колег.

Необхідність врахування специфіки контингенту військових ми можемо продемонструвати на кількох прикладах. Наприклад, візьмемо популярну на заході шкалу «Сприйняття значущості життя» Р. Гібберда та Б. Ванденберга («The Perceived Life Significance Scale (PLSS)» R. Hibberd, B. Vandenberg), яка перекладена українською [19, с. 68-71]. У зазначеній публікації відсутня інформація щодо адаптації шкали, перевірки психометричних характеристик методики. Відсутня інформація і про відповідність структури україномовного варіанту методики авторській моделі. Ця методика не була адаптована і на вибірці військових.

Методика «Сприйняття значущості життя» була створена для оцінки того, наскільки людина сприймає своє життя як значуще і осмислене, цінує його [20]. Шкала складається з 19 запитань, кожне з яких оцінюється за 7-бальною шкалою Лікєрта (від «повністю не погоджуюся» до «повністю погоджуюся»). Окрім загального показника рівня цінності власного життя, ще визначаються 3 додаткові індикатори: 1) «Активний пошук цінності життя / Active life significance» (активні спроби досягати поставлених цілей, участь у важливих соціальних заходах), 2) «Знецінення життя / Negative life significance» (незацікавленість власним життям, нехтування ним, відсутність близьких стосунків та діяльності, яка приносить задоволення), 3) «Прийняття цінності життя / Receptive life significance» (пасивне відношення до життя, знаходження сенсу життя у щоденних справах). Звернемо увагу, що наші назви не відповідають перекладу В. Зливкова та М. Лукомської, однак їх зміст, на нашу думку, є більш узгодженим з авторською теоретичною моделлю.

Перевірку можливості використання цієї шкали на вибірці військовослужбовців ми здійснили у дослідженні, в якому взяли участь військовослужбовці батальйону аеродромно-технічного забезпечення авіаційної бригади Збройних сил України.

Вибірку склали 62 респондента (100% чоловіків), серед яких більшість, а саме 29 осіб (46,8%), становили досліджувані вікової категорії «від 18-ти до 25-ти років»; 23 особи (37,1%) належать до вікової категорії «26-40 років»; 10 осіб (16,1%) – «41-60 років». 30 респондентів, що становить 48%, – військовослужбовці роти аеродромного забезпечення та 32 (52 %) опитаних – військовослужбовці роти технічного забезпечення. 32 особи (51,6%) не мали на момент дослідження досвіду участі у бойових діях; 30 респондентів (48,4%) мали досвід участі у бойових діях, пов'язаних з війною на території України. Дослідження проводилось в жовтні-листопаді 2023 р.

Розподіл за військовим званням був таким: солдат – 44 особи (71%), молодший сержант - 7 осіб (11,3%), старший сержант - 6 осіб (9,7%), головний сержант - 2 особи (3,2%), лейтенант - 1 особа (1,6%), старший лейтенант -

1 особа (1,6%), капітан - 1 особа (1,6%). Серед досліджуваних, 27 респондентів (43,5%) проходять строкову службу, 20 осіб (32,3%) - контрактну службу та 15 осіб (24,2%) були мобілізовані.

Перед процедурою розрахунку балів була здійснена перевірка відповідності емпіричних даних внутрішній структурі авторської методики за допомогою процедур конфірматорного (КФА) та експлораторного (ЕФА) факторних аналізів. Для застосування цих процедур був обраний метод «Максимальної правдоподібності» (Maximum likelihood), в ЕФА використовувалась ротація Облімін (Oblimin), оскільки ми припускали можливість факторів корелювати один з одним на значущому рівні. Результати КФА представлені у табл. 1. Як можна побачити, на групі військових емпірична модель слабо відповідає авторській моделі методики (RMSEA=0,133; CFI=0,714; TLI=0,703), має низькі показники узгодженості тверджень за першою та третьою субшкалами ($\alpha=0,652$ та $\alpha=0,640$ відповідно). Покращення відповідності емпіричних даних авторській моделі ми можемо отримати за рахунок скорочення тих тверджень, які мали незначні навантаження на фактори, не потрапляли до складу жодного з них, мали вагомні, значущі, навантаження на два та більше факторів. В результаті була отримана більш якісна модель (CFI=0,875; TLI=0,843), яка однак потребує подальшого вдосконалення як внутрішньої структури, так і більш чіткого визначення складових через переформулювання окремих тверджень методики. Показники альфа Кронбаха свідчать про високу узгодженість тверджень у складі субшкал ($\alpha=0,876$, $\alpha=0,801$ та $\alpha=0,714$ відповідно). Це дозволяє припустити, що за допомогою цього інструменту ми можемо достатньо надійно вимірювати психологічні аспекти, пов'язані з оцінкою цінності, значущості життя військових. Показник надійності-узгодженості загального показника «Цінності власного життя», отриманий на скороченій версії методики, також є високим ($\alpha=0,837$). Він не значно знизився у порівнянні з показником за повною версією методики ($\alpha=0,847$), попри те, що ми суттєво скоротили кількість тверджень (з 19 до 13). Зазначимо, що методика має пройти повну адаптацію на вибірці військових для її масового використання при психологічній діагностиці цієї категорії осіб.

Таблиця 1.

**Індекси відповідності емпіричної структури шкали PLSS
авторській моделі Р. Гібберда та Б. Ванденберга**

Кількість тверджень	Кількість тверджень за субшкалами / альфа Кронбаха	Chi-sq. (df), p	CMIN/df	RMSEA	LO90 - HI90	CFI	TLI
19	S1 = 8 / $\alpha=.652$ S2 = 6 / $\alpha=.900$ S3=5 / $\alpha=.640$ S=19 / $\alpha=.847$	312 (149), .000	2.09	.133	.112 - .153	.741	.703
13	S1 = 5 / $\alpha=.876$ S2 = 5 / $\alpha=.801$ S3=3 / $\alpha=.714$ S=13 / $\alpha=.837$	111 (62), .000	1.79	.113	.079 - .147	.875	.843

Примітка: Chi-sq. – емпіричне значення статистики Хі-квадрат; df – кількість ступенів свободи; p – рівень значущості; CMIN/df – відношення значення Хі-квадрата до кількості ступенів свободи; RMSEA – корінь середньоквадратичної помилки апроксимації; LO90-HI90 – значення довірчого інтервалу RMSEA; CFI – порівняльний індекс відповідності Бентлера; TLI - індекс Такера-Льюїса.

У табл. 2 наведені результати ЕФА, які демонструють розподіл тверджень за факторами у новому скороченому варіанті PLSS. Три фактори, які відповідають змісту трьох субшкал методики PLSS пояснюють 57,1% сумарної дисперсії, що є відносно непоганим результатом, порівнюючи з повною версією, що пояснює лише 46,0%.

Таблиця 2.

**Факторна структура опитувальника PLSS-13,
отримана при скороченні тверджень**

№	Твердження	Знецінення життя	Активний пошук цінності життя	Прийняття цінності життя
1	Я отримую задоволення від діяльності, яку виконую		.560	
2	У моєму житті немає нічого, що насправді має значення	.567		
3	Я намагаюся по максимуму наповнити своє життя подіями		.527	
4	Бувають моменти, коли я глибоко усвідомлюю, наскільки цінним є життя			.569
5	Я відчуваю себе живим і повним життєвих сил		.812	
7	Моє життя здається марною витратою часу	.473		
10	Я відчуваю, що мені немає для чого жити	.935		
11	Моє життя порожнє	.969		
12	Біль і страждання, які я пережив, пов'язують мене з іншими людьми, які також страждали			.794
13	Життя занадто коротке, щоб витратити час на дрібниці			.740
16	Мені нескладно робити, жити повсякденними справами		.570	
17	У мене в житті багато справ		.880	
18	Я відчуваю себе відірваним від світу	.595		
Відсоток дисперсії (%)		23.5	21.0	12.6
Загальний відсоток дисперсії (%)		57.1		

Проведений однофакторний дисперсійний аналіз One-Way ANOVA за непараметричним критерієм Краскала-Воліса показав незалежність оцінок значущості свого життя від чинника віку (див. табл. 3).

Таблиця 3.

**Результати однофакторного дисперсійного
аналізу за чинником віку військовослужбовців**

Шкала	X^2	Df	p	ϵ^2
Активний пошук цінності життя	2.99	3	0.225	0.049
Прийняття цінності життя	2.25	3	0.325	0.037
Знецінення життя	1.71	3	0.425	0.028
Цінність власного життя	3.34	3	0.188	0.055

Примітка: X^2 – статистика за критерієм Хі-квадрату, df – кількість ступенів свободи; p – рівень значущості; ϵ^2 – розмір ефекту.

Для другого прикладу, що показує, що вибірка військовослужбовців має високу унікальність і на цій когорті не можна використовувати психодіагностичні методики, орієнтовані на широку популяцію досліджуваних, була обрана шкала «Ясність Я-концепції» Дж.Д. Кемпбелла та ін. («Self-Concept Clarity (SCC)» J.D. Campbell et al.), що вимірює один з аспектів зрілої ідентичності, самоприйняття. Обрана методика виявляє ступінь чіткості сприйняття та розуміння себе, своїх особливостей. Опитувальник містить 12 тверджень, кожне з яких оцінюється за 5-ти бальною шкалою: від «абсолютно не погоджуюся» до «абсолютно погоджуюся». В оригіналі опитувальник є одношкальним.

Однофакторна структура опитувальника викликала в нас сумніви, оскільки навіть у визначенні поняття «ясність Я-концепції», на яке спираються автори методики, поєднуються декілька аспектів оцінки Я-концепції. Так, в англійських джерелах під ясністю Я концепції розуміється міра чіткості та впевненості визначення самопереконань, які відрізняються послідовністю та стабільністю [21]. Українські дослідники дають таке визначення цьому психологічному конструкту: «характеристика самосвідомості, що відображає рівень розуміння уявлень людини про себе та рівень їх узгодженості та стабільності» [22]. Тому попередньо ми перевірили відповідність українськомовного варіанту методики авторському оригіналу, застосувавши процедури КФА та ЕФА. У табл. 4 наведені результати конфірматорного аналізу повної та скороченої версії, а також показники надійності-узгодженості тверджень методики.

Таблиця 4.

Індекси відповідності емпіричної структури шкали SCC авторській моделі

Кількість тверджень	Кількість тверджень за субшкалами / альфа Кронбаха	Chi-sq. (df), p	CMIN/df	RMS EA	LO90 - HI90	CFI	TLI
12	S1 = 12 / $\alpha=.929$	114 (54), .000	2.11	.134	.099 - .168	.884	.858
7	S1 = 4 / $\alpha=.881$ S2 = 3 / $\alpha=.786$ S = 7 / $\alpha=.888$	18.5 (13), .139	1.42	.083	.000 - .162	.978	.965

Примітка: Chi-sq. – емпіричне значення статистики Хі-квадрат; df – кількість ступенів свободи; p – рівень значущості; CMIN/df – відношення значення Хі-квадрата до кількості ступенів свободи; RMSEA – корінь середньоквадратичної помилки апроксимації; LO90-HI90 – значення довірчого інтервалу RMSEA; CFI – порівняльний індекс відповідності Бентлера; TLI – індекс Такера-Льюїса.

Як свідчать показники відповідності, скорочення загальної кількості тверджень та виокремлення двох факторів сприяло підвищенню відповідності емпіричних даних очікуваній моделі, отже якість вимірювання психологічних характеристик Я-концепції покращилась. Незначущий показник за критерієм Хі-квадрата за повною версією методики перетворився у значущий в скороченому двофакторному варіанті. Суттєво наблизились до одиниці і порівняльні індекси відповідності Бентлера (CFI=0,978) та Такера-Льюїса (TLI=0,965). Скорочення тверджень методики не суттєво вплинуло на показники надійності-узгодженості, які демонструють високий рівень за загальною шкалою та першою субшкалою. Отже, ми отримали обґрунтування задля впровадження процедури розрахунку значень за методикою SCC на підставі скороченої двофакторної моделі. В подальшому плануємо здійснити заходи адаптації цієї методики на репрезентативній вибірці військових. Табл. 5 містить матрицю факторних навантажень, отриману при застосуванні процедури ЕФА на емпіричних даних, отриманих скороченою версією SCC.

Таблиця 5.

**Факторна структура опитувальника SCC-7,
отримана при скороченні кількості тверджень**

№	Твердження	Несуперечливість образу Я	Розуміння себе
1	Мої думки часто протирічають одна одній.	.750	
2	Одного дня я можу мати одну думку про себе, наступного - іншу.	1.037	
4	Часом я відчуваю, що не є дійсно тією людиною, якою покликаний бути.	.583	
6	Я рідко переживаю конфлікти між різними сторонами моєї особистості		.542
7	Часом я думаю, що знаю інших людей краще, ніж себе самого.		.956
10	Навіть якби я хотів, не думаю, що зміг би комусь висловити, ким я насправді є.		.514
12	Мені часто буває важко скласти власну думку про різні речі, тому що не знаю насправді чого я хочу	.549	.392
Відсоток дисперсії (%)		37.9	27.8
Загальний відсоток дисперсії (%)		65.7	

На користь скорочення та ускладнення структури SCC говорить і загальний показник сумарної дисперсії, який описує понад 65%, в той час як на повній версії методики один фактор пояснював всього 55,9% загальної дисперсії. Таким чином, ми врахували два додаткові показники сформованості Я-концепції, які відображають міру несуперечливості уявлень про себе, свої можливості, та міру чіткості розуміння себе, своїх особливостей. В подальшому ця методика потребує більш ретельного проведення адаптації на різних специфічних вибірках, у тому числі і на вибірці військовослужбовців.

Проведений однофакторний дисперсійний аналіз One-Way ANOVA за непараметричним критерієм Краскала-Воліса показав незалежність оцінок значущості свого життя від чинника віку (див. табл. 6).

Таблиця 6.

Результати однофакторного дисперсійного аналізу за чинником віку військовослужбовців

Шкала	X ²	Df	P	ε ²
Несуперечливість образу Я	2.54	2	0.281	0.042
Розуміння себе	0.94	2	0.626	0.015
Ясність Я-концепції	0.79	2	0.673	0.013

Примітка: X² – статистика за критерієм Хі-квадрату, df – кількість ступенів свободи; p – рівень значущості; ε² - розмір ефекту.

Висновки. Проводити заходи психодіагностичного обстеження військових необхідно у відповідності до встановлених міжнародних стандартів, з урахуванням домінуючих актуальних емоційних переживань та психоемоційних станів. Важливо звертати увагу не лише на стани, які відображають рівень дисфункціонування та наявності патологічних змін, а й на спектр позитивних станів (з зони «готовності», «реакції»), оскільки вони також впливають на виникнення та перебіг психічних процесів, розгортання ментальних функцій. Всі методики, які використовуються в дослідженні, повинні пройти процедуру адаптації на україномовній вибірці військовослужбовців, оскільки специфіка військової служби та об'єктивні умови професійної діяльності вносять суттєвий вплив на прояви психічних властивостей, які вимірюють методики. Типовою є ситуація невідповідності структур емпіричних даних, отриманих на вибірці військових, авторській внутрішній структурі методики, яку розробляли під широку аудиторію. Безумовно, тестові норми потрібно визначати на специфічній вибірці необхідного розміру. Досвід дослідження військових, дозволив сформулювати рекомендацію доповнювати комплекс психодіагностичних методик, який застосовується для обстеження військових, шкалами виміру рівня цінності власного життя та міри зрілості ідентичності.

Література:

1. Psychological testing and assessment. An introduction to test and measurement. New York, McGraw Hill LLC, 2009. 696 p. URL: <https://perpus.univpancasila.ac.id/repository/EBUPT181396.pdf> (date of access: 14.08.2024)
2. American Psychological Association, APA Task Force on Psychological Assessment and Evaluation Guidelines. *APA Guidelines for Psychological Assessment and Evaluation*. 2020. URL: <http://www.apa.org/about/policy/guidelines-psychological-assessment-evaluation.pdf> (date of access: 14.08.2024)
3. Кокун О.М., Мороз В.М., Лозінська Н.С., Пішко І.О. Збірник психодіагностичних методик для професійно-психологічного відбору кандидатів на військову службу за контрактом у Збройних Силах України: Методичний посібник. К.: Видавничий дім «Освіта України», ФОП Маслаков Руслан Олексійович, 2021. 74 с. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/32309843.pdf> (date of access: 14.08.2024)
4. Агаєв Н., Кокун О., Пішко І., Лозінська Н. та ін. Збірник методик для діагностики негативних психічних станів військовослужбовців : *Metodychnyi posibnyk*. Київ: НДЦ ГП ЗСУ, 2016. 234 с. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/107163/1/%D0%9F%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D0%9D%D0%9F%D0%A1_16.pdf (date of access: 14.08.2024)
5. Кризові стани в сучасних умовах: діагностика, корекція та профілактика / Під ред. проф. Л.М. Юр'євої. К.: Видавництво ТОВ «Галерея Принт», 2017. 174 с. URL: <https://repo.dma.dp.ua/4062/> (date of access: 14.08.2024).
6. Combat and Operational Stress Control. Washington: Headquarters Department of the Army, 2006. 115 p. URL: <https://irp.fas.org/doddir/army/fm4-02-51.pdf> (date of access: 14.08.2024).
7. Savchenko O., Korvat L., Lavrynenko D. (2024) Resourcefulness as an Important Indicator of Personal Well-Being. *Sustainable Development*. IntechOpen, 2024. URL: <http://dx.doi.org/10.5772/intechopen.112119>. (date of access: 14.08.2024).
8. Kline A.C., Panza K.E., Nichter B., Tsai J., Harpaz-Rotem I., Norman S.B., Pietrzak R.H. Mental health care use among U.S. military veterans: Results from the 2019-2020 national health and resilience in veterans study. *Psychiatric Services*. 2022. Vol. 73, № 6. P. 628–635. <https://doi.org/10.1176/appi.ps.202100112> (date of access: 14.08.2024).
9. Badour C., Resnick H., Kilpatrick D. Associations between specific negative emotions and DSM-5 PTSD among a national sample of interpersonal trauma survivors. *Journal of Interpersonal Violence*. 2015. Vol. 32. P. 1620–1641. URL: <https://doi.org/10.1177/0886260515589930> (date of access: 14.08.2024).
10. Cunningham K.C., Davis J. L., Wilson S.M., Resick P.A. A relative weights comparison of trauma-related shame and guilt as predictors of DSM-5 posttraumatic stress disorder symptom severity among US veterans and military members. *Journal of Clinical Psychology in Europe*. 2018. Jun; Vol. 57(2). P. 163-176. URL: <https://doi.org/10.1111/bjc.12163> (date of access: 14.08.2024).
11. Meade A., Smith D.L., Montes M., Norman S.B., Held P. Changes in guilt cognitions in intensive PTSD treatment among veterans who experienced military sexual trauma or combat trauma. *Journal of Anxiety Disorders*. 2022. Vol. 90, August. 102606 URL: <https://doi.org/10.1016/j.janxdis.2022.102606> (date of access: 14.08.2024).
12. López-Castro T., Saraiya T., Zumberg-Smith K., Dambreville N. Association Between Shame and Posttraumatic Stress Disorder: A Meta-Analysis. *Journal of Trauma Stress*. 2019. Vol. 32 (4). P. 484–495. URL: <https://doi.org/10.1002/jts.22411> (date of access: 14.08.2024).
13. Shi C., Ren Zh., Zhao C., Zhang T., Chan S.H. Shame, guilt, and posttraumatic stress symptoms: A three-level meta-analysis. *Journal of Anxiety Disorders*. 2021. Vol. 82, August. 102443. URL: <https://doi.org/10.1016/j.janxdis.2021.102443> (date of access: 14.08.2024).

14. Seah R., Berle D. Shame Mediates the Relationship Between Negative Trauma Attributions and Posttraumatic Stress Disorder (PTSD) Symptoms in a Trauma Exposed Sample. *Journal of Clinical Psychology in Europe (CPE)*. 2022. Vol. 4(3). e7801. URL: <https://doi.org/10.32872/cpe.7801> (date of access: 14.08.2024).
15. Beck J., Reich C., Woodward M., Olsen S., Jones J., Patton S. How do negative emotions relate to dysfunctional posttrauma cognitions? An examination of interpersonal trauma survivors. *Psychological Trauma: Theory, Research, Practice and Policy*. 2015. Vol. 7. P. 3–10. URL: <https://doi.org/10.1037/a0032716> (date of access: 14.08.2024).
16. Tracy J., Robins R. Putting the self into self-conscious emotions: A theoretical model. *Psychological Inquiry*. 2004. Vol. 15 (2). P. 103–125. URL: https://doi.org/10.1207/s15327965pli1502_01 (date of access: 14.08.2024).
17. Кокун О.М., Пішко І.О., Лозінська Н.С., Копаниця О.В., Малхазов О.Р. Збірник методик для діагностики психологічної готовності військовослужбовців військової служби за контрактом до діяльності у складі миротворчих підрозділів: Методичний посібник. К.: НДЦ ГП ЗСУ, 2011. 281 с. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/32309843.pdf> (date of access: 14.08.2024).
18. Прикладна психодіагностика в Національній гвардії України: методичний посібник / Колесніченко О. С. та ін.; за заг. ред. проф. І. І. Приходька. Харків: НАНГУ, 2020. 388 с. URL: https://books.ndcnangu.co.ua/knigi/Posibnyk_Prykladna_psykhodiahnostykaNGU2020.pdf (date of access: 14.08.2024).
19. Терапія горя (R. A. Neimeyer, 2015, переклад та адаптація В. Зливков, С. Лукомська). Київ. 2021. 259 с. URL: <https://griefassociation.com.ua/books/terapiya-gorya/> (date of access: 14.08.2024).
20. Hibberd R., Vandenberg B. Development and validation of the perceived life significance scale. *Death Studies*. 2015. № 39(6). P. 369–383. URL: <https://doi.org/10.1080/07481187.2014.958627> (date of access: 14.08.2024).
21. Campbell J.D., Trapnell P.D., Heine S.J., Katz I.M., Lavallee L.F., Lehman D.R. Self-concept clarity: Measurement, personality correlates, and cultural boundaries. *Journal of Personality and Social Psychology*. 1996. № 70(1). P. 141-156. URL: [10.1037/0022-3514.70.1.141](https://doi.org/10.1037/0022-3514.70.1.141) (date of access: 14.08.2024).
22. Гресько І. Ясність Я-концепції як чинник гармонійної особистості. *Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки*. 2021. № 10. С. 39–45. URL: <https://doi.org/10.30970/PS.2021.10.6> (date of access: 14.08.2024).

References:

1. Psychological testing and assessment: An introduction to test and measurement (2009). New York, McGraw Hill LLC. <https://perpus.univpancasila.ac.id/repository/EBUPT181396.pdf>
2. American Psychological Association, APA Task Force on Psychological Assessment and Evaluation Guidelines. (2020). *APA Guidelines for Psychological Assessment and Evaluation*. [//www.apa.org/about/policy/guidelines-psychological-assessment-evaluation.pdf](https://www.apa.org/about/policy/guidelines-psychological-assessment-evaluation.pdf)
3. Kokun, O.M., Moroz, V.M., Lozinska, N.S., Pishko I.O. (2021) Zbirnyk psykhodiahnostychnykh metodyk dlia profesiino-psykholohichnoho vidboru kandydativ na viiskovu sluzhbu za kontraktom u Zbroinykh Sylakh Ukrainy: Methodychnyi posibnyk [A collection of psychodiagnostic methods for the professional and psychological selection of candidates for military service under a contract in the Armed Forces of Ukraine: Methodological manual]. Kyiv : Vydavnychiy dim "Osvita Ukrainy", FOP Maslakov Ruslan Oleksiiovych. <https://core.ac.uk/download/pdf/32309843.pdf> [in Ukrainian].
4. Ahaiev, N., Kokun, O., Pishko, I., Lozinska, N. et al. (2016) Zbirnyk metodyk dlia diahnostyky nehatyvnykh psykhichnykh staniv viiskovosluzhbovtziv: Methodychnyi posibnyk [A collection of techniques for diagnosing negative mental states of military personnel: Methodological manual]. Kyiv : NDTs HP ZSU. https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/107163/1/%D0%9F%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D0%9D%D0%9F%D0%A1_16.pdf [in Ukrainian].

5. Kryzovi stany v suchasnykh umovakh: diahnozyka, korektsiia ta profilaktyka [Crisis situations in modern conditions: diagnosis, correction and prevention] (2017) / Yurieva, L.M. (Ed.). Kyiv: Vydavnytstvo TOV «Halereia Prynt». <https://repo.dma.dp.ua/4062/> [in Ukrainian].
6. Combat and Operational Stress Control (2006). Washington: Headquarters Department of the Army. <https://irp.fas.org/doddir/army/fm4-02-51.pdf>
7. Savchenko, O., Korvat, L. & Lavrynenko, D. (2024) Resourcefulness as an Important Indicator of Personal Well-Being. *Sustainable Development*. IntechOpen. <http://dx.doi.org/10.5772/intechopen.112119>.
8. Kline, A.C., Panza, K.E., Nichter, B., Tsai, J., Harpaz-Rotem, I., Norman, S.B., & Pietrzak, R.H. (2022). Mental health care use among U.S. military veterans: Results from the 2019-2020 national health and resilience in veterans study. *Psychiatric Services*, 73(6), 628–635. <https://doi.org/10.1176/appi.ps.202100112>
9. Badour, C., Resnick, H., & Kilpatrick, D. (2015). Associations between specific negative emotions and DSM-5 PTSD among a national sample of interpersonal trauma survivors. *Journal of Interpersonal Violence*, 32, 1620–1641. <https://doi.org/10.1177/0886260515589930>
10. Cunningham, K.C., Davis, J.L., Wilson, S.M., Resick, P.A. (2018) A relative weights comparison of trauma-related shame and guilt as predictors of DSM-5 posttraumatic stress disorder symptom severity among US veterans and military members. *Journal of Clinical Psychology in Europe*, Jun; 57(2),163-176. URL: <https://doi.org/10.1111/bjc.12163>.
11. Meade, A., Smith, D.L., Montes, M., Norman, S. B., Held, P. (2022) Changes in guilt cognitions in intensive PTSD treatment among veterans who experienced military sexual trauma or combat trauma *Journal of Anxiety Disorders*, 90, 102606. <https://doi.org/10.1016/j.janxdis.2022.102606>
12. López-Castro, T., Saraiya, T., Zumberg-Smith, K., Dambreville, N. (2019) Association Between Shame and Posttraumatic Stress Disorder: A Meta-Analysis. *Journal of Trauma Stress*, 32 (4), 484–495. <https://doi.org/10.1002/jts.22411>.
13. Shi, C., Ren, Zh., Zhao, C., Zhang T., Chan, S.H. (2021) Shame, guilt, and posttraumatic stress symptoms: A three-level meta-analysis. *Journal of Anxiety Disorders*, 82, 102443. <https://doi.org/10.1016/j.janxdis.2021.102443>.
14. Seah R., Berle D. (2022) Shame Mediates the Relationship Between Negative Trauma Attributions and Posttraumatic Stress Disorder (PTSD) Symptoms in a Trauma Exposed Sample. *Journal of Clinical Psychology in Europe (CPE)*, 4(3), e7801. <https://doi.org/10.32872/cpe.7801>.
15. Beck, J., Reich, C., Woodward, M., Olsen, S., Jones, J., & Patton S. (2015). How do negative emotions relate to dysfunctional posttrauma cognitions? An examination of interpersonal trauma survivors. *Psychological Trauma: Theory, Research, Practice and Policy*, 7, 3–10. <https://doi.org/10.1037/a0032716>
16. Tracy J., & Robins R. (2004). Putting the self into self-conscious emotions: A theoretical model. *Psychological Inquiry*, 15 (2), 103–125. https://doi.org/10.1207/s15327965pli1502_01
17. Kokun, O.M., Pishko, I.O., Lozinska, N.S., Kopanytsia, O.V., Malkhazov, O.R. (2011). Zbirnyk metodyk dlia diahnozyky psykhologichnoi hotovnosti viiskovosluzhbovtiv viiskovoi sluzhby za kontraktom do diialnosti u skladi myrotvorchykh pidrozdiliv: Metodychnyi posibnyk [Collection of methods for diagnosing the psychological readiness of military servicemen under contract to work as part of peacekeeping units: Methodological manual]. Kyiv: NDTs HP ZSU. <https://core.ac.uk/download/pdf/32309843.pdf> [in Ukrainian].
18. Prykladna psykhodiahnozyka v Natsionalnii hvardii Ukrainy: metodychnyi posibnyk [Applied psychodiagnosics in the National Guard of Ukraine: methodical manual] (2020). Kolesnichenko O.S. et al.; Prykhodka, I.I. (Ed.). Kharkiv: NANHU. https://books.ndcnangu.co.ua/knigi/Posibnyk_Prykladna_psykhodiahnozykaNGU2020.pdf [in Ukrainian].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 8(42) 2024

19. Terapiia horia (R. A. Neimeyer, 2015, pereklad ta adaptatsiia V. Zlyvkov, S. Lukomska) [Grief therapy (R. A. Neimeyer, 2015, translation and adaptation by V. Zlyvkov, S. Lukomska)] (2021). Kyiv. <https://griefassociation.com.ua/books/terapiya-gorya/> [in Ukrainian].

20. Hibberd, R., & Vandenberg, B. (2015) Development and validation of the perceived life significance scale. *Death Studies*, 39(6), 369–383. <https://doi.org/10.1080/07481187.2014.958627>.

21. Campbell, J.D., Trapnell, P.D., Heine, S.J., Katz, I.M., Lavalley, L.F., Lehman, D.R. (1996). Self-concept clarity: Measurement, personality correlates, and cultural boundaries. *Journal of Personality and Social Psychology*, 70(1), 141-156. 10.1037/0022-3514.70.1.141

22. Hresko, I. (2021) The clarity of the self-concept as a factor of a harmonic personality. *Visnyk of the Lviv University. Series Psychological sciences*, 10, 39–45. <https://doi.org/10.30970/PS.2021.10.6> [in Ukrainian].